

Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
Ústav práva a udržateľného rozvoja

Martin HAUPTVOGL – Martin PRČÍK

HUMÁNNÁ GEOGRAFIA

Nitra 2023

Vydala Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
vo Vydavateľstve SPU

Autori: doc. Ing. Martin Hauptvogel, PhD. (7 AH)
Ústav práva a udržateľného rozvoja
FEŠRR, SPU v Nitre

doc. Ing. Martin Prčík, PhD. (3,38 AH)
Ústav práva a udržateľného rozvoja
FEŠRR, SPU v Nitre

Recenzenti: doc. RNDr. Lenka Demková, PhD.
Prešovská univerzita

Mgr. Martin Valach, PhD.
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Schválila rektorka Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre dňa 20. 12. 2023
ako skriptá pre študentov SPU.

Táto publikácia bola vytlačená na ekologickom papieri.



© Martin Hauptvogel, Martin Prčík, Nitra 2023

ISBN 978-80-552-2710-8

Obsah

Zoznam ilustrácií.....	6
Zoznam tabuliek.....	8
Úvod.....	9
1 Humánna geografia ako vedná disciplína	10
1.1 Vznik a vývoj humánnej geografie	11
1.2 Zameranie a predmet humánnej geografie	12
1.3 Prístupy k štúdiu humánnej geografie	13
2 Geografia obyvateľstva	14
2.1 Hustota obyvateľstva.....	14
2.2.1 Všeobecná hustota obyvateľstva.....	14
2.2.2 Špecifická hustota obyvateľstva (diferenčná hustota)	14
2.1.1 Faktory ovplyvňujúce distribúciu obyvateľstva.....	14
2.2.3 Rozmiestnenie obyvateľstva vo vzťahu k prírodným a humánnym faktorom.....	16
2.2 Počet obyvateľov.....	19
2.2.1 Historický vývoj počtu obyvateľov	19
2.2.2 Predpokladaný rast ľudskej populácie	20
2.2.3 Diverzita populačného rastu v rámci svetových regiónov	22
2.3 Dynamika obyvateľstva.....	23
2.3.1 Prirodzený pohyb obyvateľstva	24
2.3.2 Priestorový (mechanický) pohyb obyvateľstva (geografická mobilita).....	31
2.3.3 Celkový pohyb obyvateľstva	35
2.4 Demografický prechod.....	36
2.5 Štruktúra obyvateľstva	37
2.5.1 Štruktúra obyvateľstva podľa pohlavia a veku	38
2.5.2 Jazyková štruktúra.....	42
2.5.3 Religiózna (náboženská) štruktúra.....	44
2.5.4 Vzdelanostná štruktúra.....	45
2.5.5 Štruktúra obyvateľstva podľa ekonomických znakov.....	47
3 Geografia sídiel.....	49
3.1 Vznik a vývoj miest.....	49
3.1.1 Predindustriálne mesto – obdobie tzv. tradičných spoločností	50
3.1.2 Industriálne (priemyselné) mesto.....	52
3.1.3 Postindustriálne mesto	53
3.2 Typy osídlenia	54
3.2.1 Vidiecke osídlenia	54
3.2.2 Mestské osídlenia.....	55

3.3	Funkčné členenie mesta.....	57
3.4	Rast mesta.....	60
3.5	Geografická poloha mesta	61
3.6	Urbanizácia.....	63
4	Geografia poľnohospodárstva	66
4.1	Základná charakteristika poľnohospodárstva.....	66
4.1.1	Podiel farmárov.....	67
4.1.2	Úloha mechanizácie, vedy a technológie.....	68
4.1.3	Energetické vstupy	68
4.1.4	Veľkosť farmy	69
4.1.5	Poľnohospodárske regióny a klíma.....	69
4.2	Vývoj poľnohospodárstva	70
4.3	Typy poľnohospodárstva sveta.....	73
4.3.1	Samozásobiteľské poľnohospodárstvo	73
4.3.2	Komerčné poľnohospodárstvo	76
4.4	Potraviny a výživa	78
4.4.1	Dominantné plodiny.....	78
4.4.2	Energetická potreba a potravinová bezpečnosť	78
4.5	Postavenie poľnohospodárstva v národnom hospodárstve.....	80
4.6	Lokalizačné faktory poľnohospodárstva	81
4.6.1	Fyzicko-geografické faktory	81
4.6.2	Humánno-geografické faktory (socioekonomické)	82
4.7	Vplyv poľnohospodárstva na životné prostredie.....	88
5	Geografia priemyslu.....	90
5.1	Postavenie priemyslu v hospodárstve.....	90
5.2	Klasifikácia priemyslu.....	92
5.3	Lokalizačné faktory priemyslu.....	93
5.3.1	Prírodné lokalizačné faktory	93
5.3.2	Socioekonomické lokalizačné faktory	95
5.3.3	Aktuálne tendencie a trendy a výhľady do budúcnosti	100
5.4	Lokalizačné teórie	102
5.4.1	Hodnotenie priemyslu	102
6	Geografia služieb	106
6.1	Služby a ich ekonomický význam.....	106
6.2	Definícia a klasifikácia služieb.....	108
6.3	Základné princípy usporiadania služieb v priestore	110
6.4	Teória centrálnych miest	110
6.5	Výhľad do budúcnosti	112

Použitá literatura	113
Prílohy	119

Zoznam ilustrácií

Obr. 1 Hustota obyvateľstva na planéte v roku 2021 (vyznačené krajiny s najvyššou hustotou) (SB, 2023; WorldPop, 2023)	17
Obr. 2 Počet a ročná miera rastu obyvateľov sveta: odhady na roky 1950 – 2022 a stredný variant s 95 % intervalom predikcie na roky 2022 – 2100 (OSN, 2022b).....	20
Obr. 3 Svetová populácia v roku 2022 (vyznačené najľudnatejšie krajiny) (SB, 2023).....	21
Obr. 4 Prirodzený pohyb obyvateľstva v roku 2021 (vyznačené krajiny s najvyššími hodnotami) (SB, 2023a,b)	25
Obr. 5 Vývoj úhrnnej plodnosti v jednotlivých príjmových skupinách v období 1960 – 2021 (SB, 2023f)	27
Obr. 6 Úhrnná plodnosť v roku 2021 (vyznačené krajiny s najvyššou plodnosťou) (SB, 2023f)	28
Obr. 7 Stredná dĺžka života pri narodení v roku 2021 (vyznačené krajiny s najvyššou a najnižšou dĺžkou života) (SB, 2023h)	31
Obr. 8 Krajiny s najvyšším počtom utečencov vo svete v roku 2022 (SB, 2023o)	35
Obr. 9 Celkový pohyb obyvateľstva v roku 2022 (SB, 2023l)	36
Obr. 10 Model demografického prechodu (podľa Quizlet, Inc., 2023)	37
Obr. 11 Základné tvary vekovej pyramídy	39
Obr. 12 Veková štruktúra svetovej populácie v roku 2023 (PopulationPyramid.net, 2023).....	41
Obr. 13 Najpoužívanější jazyky vo svete berúc do úvahy len materinský jazyk (a) a materinský a druhý jazyk (b) (Ethnologue, 2023)	43
Obr. 14 Prevládajúce náboženstvo v krajine a percentuálny podiel náboženstiev vo svete v roku 2020 (CIA, 2023)	45
Obr. 15 Vývoj podielu dospelých gramotnej populácie vo svete v rokoch 1976 až 2022 (SB, 2023i)	46
Obr. 16 Rozdelenie krajín na základe príjmových skupín v roku 2023 (SB, 2023r).....	48
Obr. 17 Vývoj počtu obyvateľov podľa príjmových skupín medzi rokmi 1960 a 2022 (SB, 2023m)	48
Obr. 18 Oblasti najstarších mestských civilizácií (podľa Paciona, 2005).....	51
Obr. 19 Model predindustriálneho mesta (podľa Sjoberga, 1960).....	52
Obr. 20 Burgessov model koncentrických zón (Pearson Prentice Hall, Inc., 2008)	57
Obr. 21 Hoytov sektorový model mesta (Pearson Prentice Hall, Inc., 2008)	58
Obr. 22 Viacjadrový model mesta (Pearson Prentice Hall, Inc., 2008)	59
Obr. 23 Prvý mrakodrap na svete: Home Insurance Building v Chicagu (Chicacology, 2018)	60
Obr. 24 Schematické znázornenie jednotlivých pôdorysov miest (Orangesmile Tours, 2018; Shutterstock, 2018; Urban Networks, 2012).....	62
Obr. 25 Distribúcia miest na Zemi (vyznačené mestá s počtom obyvateľov nad 20 mil.) (Simplemaps, 2023)	64
Obr. 26 Percentuálny podiel mestského obyvateľstva v roku 2022 (SB, 2023p)	65
Obr. 27 Prvé poľnohospodárske centrá sveta (podľa Rubenstein, 2018).....	72
Obr. 28 Vývoj podvyživených ľudí vo svete v období rokov 2001 až 2022 (SB, 2023n; FAO et al., 2023)	79
Obr. 29 Percentuálny podiel podvyživených ľudí vo svete v roku 2021 (SB, 2023n)	80
Obr. 30 Percentuálny podiel zamestnaných v poľnohospodárstve v roku 2021 (vyznačené krajiny s najvyšším podielom) (SB, 2023a)	87
Obr. 31 Svetová priemyselná výroba (zahrňuje aj výstavbu) v roku 2021 (SB, 2023f)	91
Obr. 32 Percentuálny podiel zamestnaných v priemysle v roku 2021 (vyznačené krajiny s podielom nad 35 %) (SB, 2023b).....	92
Obr. 33 Spotreba primárnej energie v rokoch 2021 a 2022 (Ritchie et al., 2023)	97
Obr. 34 Podiel zdrojov na celosvetovej spotrebe primárnej energie a produkcii elektrickej energie (Ritchie et al., 2023).....	98
Obr. 35 Koncentrácia priemyslu vyjadrená pomocou Lorenzovej krivky (podľa Toušek et al., 2008)	105

Obr. 36 Percentuálny podiel zamestnaných v jednotlivých sektoroch národného hospodárstva v rokoch 1971 a 2021 (SB, 2023c,d,e).....	106
Obr. 37 Percentuálny podiel zamestnaných v službách v roku 2021 (vyznačené krajiny s najvyšším podielom) (SB, 2023e).....	108
Obr. 38 Kategorizácia služieb do jednotlivých sektorov národného hospodárstva (Greiner, 2014)	109
Obr. 39 Oblasť trhu, dosah služby a prahová populácia (podľa Rubensteina, 2018)	111
Obr. 40 Vymedzenie trhových oblastí: kruhové, štvorcové a šesťuholníkové (podľa Rubensteina, 2018)	111
Obr. 41 Hierarchické priestorové usporiadanie centrálnych miest (podľa Rubensteina, 2018)	112

Zoznam tabuliek

Tab. 1 Predpokladaný vývoj populácie podľa stredného scenára (OSN, 2022b)	23
Tab. 2 Úhrnná plodnosť v rokoch 1990, 2021 a 2050 podľa stredného scenára (OSN, 2022b).....	27
Tab. 3 Očakávaná dĺžka života pri narodení v rokoch 1990, 2021 a 2050 podľa stredného scenára (OSN, 2022b).....	30
Tab. 4 Plantážne plodiny a štáty, v ktorých sa pestujú (Litt, 2018)	75

Úvod

Geografia poskytuje prostredníctvom súboru vedeckých disciplín informácie o Zemi ako životnom prostredí človeka. Vo svojej podstate je integrujúcou a interdisciplinárnou vedou. Humánna geografia, ktorá je súčasťou systematickej geografie, sa zaoberá popisom a interpretáciou lokalizačných a distribučných aspektov kultúrnych javov. Ide o neustále sa meniacu interakciu medzi človekom a prírodou, výsledkom ktorej je neustála potreba komplexného rozhodovacieho procesu smerom k udržateľnému rozvoju jednotlivých regiónov nielen na Slovensku, ale na celej planéte.

Autori pripravili súhrn informácií, ktoré ponúkajú možnosť zoznámiť sa s problematikou humánnej geografie a jej začlenením v rámci geografie ako takej. Zároveň je tu priestor na prepojenie problematiky z pohľadu udržateľného rozvoja.

Učebné texty sú rozdelené do šiestich základných kapitol, pričom každá kapitola poskytuje množstvo špecifických informácií rozdelených do jednotlivých podkapitol. V piatich nosných kapitolách je spracovaných päť subdisciplín humánnej geografie zahŕňajúce geografiu obyvateľstva, sídiel, poľnohospodárstva, priemyslu a služieb.

Učebné texty sú určené predovšetkým študentom I. stupňa vzdelávania, ktorí študujú študijné programy v rámci študijného odboru Ekonómia a manažment na Fakulte európskych štúdií a regionálneho rozvoja Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre.

Autori

Autori	doc. Ing. Martin Hauptvogel, PhD. doc. Ing. Martin Prčík, PhD.
Názov	HUMÁNNÁ GEOGRAFIA
Určené	Pre študentov SPU
Vydavateľ	Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Vydanie	Tretie upravené
Vytlačené	2023
Náklad	100 kusov
Počet strán	124
AH – VH	10,38 – 10,60
Tlač	Vydavateľstvo SPU v Nitre

ISBN 978-80-552-2710-8

Rukopis neprešiel redakčnou úpravou vo vydavateľstve.

Za odbornú náplň vydania zodpovedajú autori.